

Yolsuzluğun Ölçülmesi Sorunu ve Opasite Endeksi

Özet

Negatif dışsallıklar yayan kamusal bir kötülük olarak nitelendirilen yolsuzluk kamu ekonomisinin inceleme alanına girmektedir. Yolsuzluğun bir ülkedeki gelişimini inceleyip diğer ülkelerle karşılaştırma yapabilmek için yolsuzluğun ölçülmesi gereklidir. Bu durum yolsuzluğun sebep ve sonuçlarının tespiti bakımından da önemlidir. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı yolsuzluğu ölçmek kolay değildir. Bu bakımdan çeşitli ulusal/uluslar arası kuruluş ve dernekler tarafından yolsuzluk endeksleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada da bu endekslerden biri olan "Opasite Endeksi" incelenmiştir. Pricewaterhouse Coopers'in organizasyonu ile gerçekleştirilen opasite endeksi saydam olmama durumunda işletme ve yatırım maliyetlerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Opasite endeksi ile bu endeksin diğer göstergelerle (kişi başına GSYİH, sermayeye erişebilirlik, doğrudan yabancı yatırım vs.) ilişkilerini ifade etmek amacıyla yapılan analizler göstermektedir ki saydam olmama durumu, yatırımcıların ve bir ülkede iş yapmak isteyenlerin kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Artan opasite seviyesi yatırımcılar için iş yapmanın maliyetini arttırmaktadır.

Özge UYSAL¹

Anahtar Kelimeler: *Yolsuzluğun Ölçülmesi, Yolsuzluk Endeksleri, Opasite Endeksi*

The Problem of Measuring the Corruption and Opacity Index

Abstract

Corruption which spreads negative externalities and is labeled as public bad is investigated in the area of public economics. To investigate the development of corruption in a country and to compare it with the other countries, measuring of corruption is necessary. But, it isn't easy to measure corruption because of the different reasons. In this regard, corruption indexes are developed by different national/international institutions and organizations. Opasite Index which is one of these indexes is investigated in this paper. Opasite Index generated by the organization of Pricewaterhouse Coopers aims to measure the costs of management and investment in the situation of opaqueness. The opacity index and the analyses which explain its relations with the other indicators (per capital income, capital access, direct foreign capital investment etc.) show that the situation of opaqueness affects negatively to the decisions of foreign investors and entrepreneurs. Increasing opacity index also increase the cost of transact business for investors.

Keywords: *Measuring of Corruption, Corruption Indexes, Opacity Index*

¹ Araş. Gör., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Teorisi Ana Bilim Dalı, e-mail: uysal83@gmail.com

I. GİRİŞ

Bir ülkedeki yolsuzluk olgusunun gelişimini ve seyrini incelemek, ülkeler arasında karşılaştırmalar yapabilmek ya da yolsuzluğun neden ve sonuçlarını analiz edebilmek için öncelikle yolsuzluğun ölçülmesi gerekmektedir. (Bayar, 2007: 4). Oysa yolsuzluk tanımlanması gibi ölçülmesi de zor olan bir olgudur (Jain, 2001: 76). Çünkü yolsuzluğun doğası gereği, (gizlilik, yasa dışılık ve ekonomik faaliyetlere göre farklılık göstermesi) bir ülkedeki yolsuzluğun boyutu ve kapsamı hakkında doğru ve yeterli bilgiye ulaşmak kolay olmamaktadır (Wei: 1999: 4).

Bu temelde son yıllarda uluslararası yolsuzluk karşılaştırmalarında kullanılmak üzere çeşitli yolsuzluk endeksleri geliştirilmiştir. Her bir endeksin yöntemi ve kapsamı diğerinden farklılıklar taşımaktadır. Bu bağlamda yolsuzluk ölçümünde hangi endeksin temel alındığı büyük önem taşır. Bu endekslerden birisi de, “Opasite Endeksi”dir. Bu çalışmada, yolsuzluğun farklı tanımları ve yolsuzluk ölçüm sorunlarından hareketle, opasite endeksi açıklanmaya ve opasite endeksinin etkinliği ile ilgili detaylı bir analiz yapılacaktır.

II. YOLSUZLUĞUN TANIMI VE ÖLÇÜLMESİ

Yolsuzluğun birbirinden farklı birçok tanımı yapılmıştır. Nitekim yolsuzluklar çeşitli toplumlarda farklı olarak algılanabilmektedir. Örneğin, bir ülkede yapılan kamusal bir işlem sonucunda kamu görevlisinin hediye kabul etmesi yolsuzluk olarak tanımlanmazken, aynı durumda bir diğer ülkede yolsuzluk olarak nitelendirilebilmektedir. Benzer şekilde, siyasi bir liderin dost ve arkadaşlarına, ailesine ve akrabalarına ya da kendisini destekleyenlere yardım etmesi bazı toplumlarda övgüye değer bir davranış olarak görülürken, bazı toplumlarda yolsuzluk olarak nitelendirilebilmektedir (Ackerman, 1999: 5). Bu nedenle yolsuzluk olgusu her toplumda farklı şekilde tanımlanabilir. Klavren (1956:3), yolsuzluğu, bir devlet memurunun, devletten daha fazla gelir elde etmek için otoritesini kötüye kullanması olarak ifade etmektedir. Burada, devletin kurallarına boyun eğmekten vazgeçen bir memurun, yasal bir tekel oluşturarak bağımsız bir güç olarak ortaya çıktığını söylenebilir. Bu suretle kamusal alanın bir unsurunu, piyasa alanının bir unsuru gibi kullanarak yapılan bir

yolsuzluk kavramı ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Klitgaard (1991:75) yolsuzluğun, tekel gücü, takdir yetkisi ve hesap verebilirlik tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. Tekel gücüne ve takdir yetkisine sahip olmak yolsuzluğu arttırırken hesap verebilirlik azaltmaktadır. Bu bağlamda kaynakların kullanılmasında tekelci yetkiye sahip olan, takdir yetkilerini kötüye kullanan ve hesap verme mekanizmaları bulunmayan görevlilerin bu süreçte kendi çıkarlarını gözetmeleri yolsuzluğa neden olmaktadır. Ahlin (2001:2) yolsuzlukları resmi bir iş veya işlemin uygulanması için ücret isteme ve toplama gücü olarak tanımlamıştır. En kapsayıcı ve açıklayıcı yolsuzluk tanımı Dünya Bankası tarafından yapılmış ve yolsuzluk kamu gücünün özel çıkarlar için kötüye kullanılması olarak ifade edilmiştir (The World Bank, 1997: 102).

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın yolsuzluk her durumda bir takım olumsuz sonuçları olan bir olgudur. Nitekim Peru'nun Lima kentinde Uluslararası Saydamlık Örgütü tarafından düzenlenen ve 93 ülkeden resmi ve sivil çeşitli kuruluşların iştirak ettiği 8'inci Uluslararası Yolsuzlukla Mücadele Konferansı'nda kabul edilen, 11 Eylül 1997 tarihli “Lima Deklarasyonu” (The Lima Declaration Against Corruption, 1997), yolsuzlukların;

- Toplumda ahlak sistemini yozlaştırdığını,
- Fakir ve muhtaç grupların ekonomik ve sosyal haklarını ihlal ettiğini,
- Demokrasiyi temelinden sarstığını,
- Uygar toplumun temeli olan hukukun üstünlüğü ilkesini alt üst ettiğini ve
- Kalkınmayı geciktirdiğini ifade etmektedir.

Yolsuzluğun özellikle ekonomiyi etkilediği ve ekonomik gelişmeyi engellediği genel kabul görmektedir. Yolsuzluğun ekonomi üzerindeki etkisi çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar, azalan yurtiçi yatırım, azalan doğrudan yabancı yatırım, artan kamu harcamaları, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarında manipülasyon ve rüşvet alma yoluyla kamu harcamalarının daha az etkin projelere gitmesidir (Wei, 1999: 24). Bu bağlamda, Delavallade (2006: 222), yolsuzluğun sektörlere göre kamu harcamalarının yapısı üzerindeki etkisini incelemek için 1996 ve 2001 arasında 64 ülke verilerini kullandığı çalışmasında, yolsuzluğun sektör-

ler arasında kamu harcamalarının dağılımını saptırdığını ve verimsiz harcamalara yöneldiğini göstermiştir.

Yolsuzluğun ekonomi üzerindeki etkisinin olumsuz yönde olduğuna dair genel bir kanı olmakla birlikte, “etkin yağ hipotezi”ne göre (efficient-grease hypothesis) rüşvet ödemesi, bir kamu hizmeti veya malını elde etme için ters sonuçları olmaksızın etkin bir çözümdür (Gupta, Davoodi, Tiangson, 2000: 7). Buna göre yolsuzluk adeta ekonominin çarklarını yağlayarak işleyişini kolaylaştırır (Wei, 1999).

Son yıllarda yolsuzluk konusuna akademik araştırmalar yanında Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların da artan bir ilgisi söz konusudur. Bu çerçevede yapılan çalışmalar yolsuzlukların boyutlarının tahmin edilmesi, nedenlerinin ve mekanizmalarının belirlenmesi, yolsuzluk türlerinin ortaya konulması ve sistemle birlikte yolsuzluğun dönüşümü üzerine odaklanmaktadır. Yolsuzluk araştırmalarının temel problemleri yolsuzluğun tanımlanması ve ölçümü, sistem içerisinde yolsuzluğu üreten ve ileten nedenlerin ve mekanizmaların belirlenmesi ve bir ülke ya da bölge için yolsuzluğun ekonomik ve sosyal çevre üzerindeki etkilerinin ölçülmesi ile ilgilidir. Kamu sisteminde yolsuzluk üreten nedenlerin belirlenmesi yolsuzluk analizi sürecinde çözülmesi gereken en zor problemlerden birisidir. Literatürde sistemin yolsuzluğu doğrudan etkileyen mekanizmaları şu şekilde sıralanmaktadır. Politik ve yasal faktörler, tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler (Andrei, Matel ve Jacob, 2011: 19).

Yolsuzluğun kavramsal olarak belirsizliği ve yolsuzluk olarak neyin ölçülmesi gerektiğinin yeterince açık olmaması, diğer bir ifadeyle yolsuzlukların farklı ortaya çıkış biçimlerinin olması konuya ilişkin ölçümlerin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Sadece verilen rüşvetin miktarını ölçmek, rüşveti içermeyen birçok yolsuzluk faaliyetinin görmezden gelinmesine yol açacaktır. Ödenen rüşvet miktarını ölçmek yerine, yolsuzluk faaliyetlerini ölçme çabası ise görece olarak birçok önemsiz faaliyetin de hesaba katılmasını ve her birinin tanımlanmasını zorunlu kılacaktır ki, bunu gerçekleştirmek pek mümkün gözükmemektedir (Tanzi, 1998: 20). Sonuç olarak yolsuzluğu tam olarak ifade edebilecek bir ölçüt bulmak kolay değildir. Çünkü

çok çeşitli türleri bulunmaktadır ve gözlemlenmesi zordur (Bayar, 2007: 4). Buna rağmen, yolsuzluğun ölçülmesine yönelik çeşitli çabalardan söz edilebilir. Yolsuzluk yaklaşık ölçütlerle (proxies) ölçülmektedir (Golden ve Picci, 2005: 37).

Yolsuzluğun ölçülmesinde beş farklı yaklaşım kullanılabilir. Bunlar (Çelen, 2007: 77):

- Net varlık değerlendirmesi (Net Asset Evaluation),
- Tutuklanmalar ve mahkûmiyetler (Arrest and Convictions),
- Anket yöntemi (Survey Methodology),
- Makroekonomik ampirik çalışmalar (Macroeconomic Empirical Studies),
- Belirli sektörlerdeki mikro ekonomik çalışmalar (Microeconomic Studies), olarak ifade edilmektedir.

Yolsuzluğun boyutları hakkında medyada yer alan ilgili haberlerden de fikir edinmek olasıdır. Birçok gazete, dergi ve görsel basında yolsuzlukla ilgili haberler yer almakta ve konu ile ilgili çeşitli makaleler yazılmaktadır. Ancak medyaya yansıyan haberler de gerçekçi bir ölçüm sağlayamaz. Zira medyada yer alan yolsuzluk örnekleri çoğunlukla üst düzey yöneticilere yönelik ve/veya yüksek meblağlardaki örnekleri kapsamaktadır (Berkman, 1983: 7).

Yolsuzlukların ölçülmesinde yolsuzluk göstergeleri, veri sağlayan ana unsurlardır. Böyle olunca iyi bir yolsuzluk göstergesinin ne gibi özellikleri taşıması gerektiği gündeme gelmektedir (Çelen, 2007, 77). İyi bir yolsuzluk göstergesinin sahip olması gereken dört temel özelliği Berg (2001: 6), şu şekilde tanımlamaktadır:

- *Güvenilirlik*: Endeksi hazırlayan kişiler nesnel olmalı ve endeks genel görüşü yansıtmalıdır; bir veya birkaç kişinin kişisel görüşünü değil.
- *Geçerlilik*: Gerçekte ne ile ilgileniliyorsa tam olarak o ölçülmelidir (yani yolsuzluk)
- *Doğruluk*: Ölçüm hataları büyük olmamalı, standart sapmalar küçük olmalıdır. Anketi cevaplayan kişi sayısının artırılması doğruluğunu artırır.

- *Kesinlik*: Niceliğin neyi ölçtüğü hakkında herkes mutabık olmalıdır; sorular muğlak veya kişisel standartlara bağlı olmamalıdır.

Berg (2001: 10) yolsuzluk ölçütlerini ikiye ayırmaktadır: Objektif ölçütler ve subjektif ölçütler. Objektif ölçütler, nesnel olarak doğrulanabilir ve rilerine dayanan ve kişisel görüşünden bağımsız olarak nitelendirilen ölçümlerdir. Çoğunlukla, ülkedeki yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısı veya internet arama motorlarında arama yapıldığında gelen bağlantı sayısı yolsuzluğu ölçmede kullanılmaktadır. Subjektif ölçütler ise duygu ve düşüncelere dayalıdır ve anketler yapılarak toplanan verilerden oluşmaktadır. Objektif göstergeler yüksek güvenilirliğe, kesinliğe ve doğruluğa sahiptir. Fakat düşük geçerliliğinden dolayı ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak için uygun değildir. Hüküm giyenlerin sayısındaki farklılıklar, yolsuzluktaki farklılıklardan çok, adalet sisteminin veya güvenlik kuvvetlerinin etkinliğindeki farklılığa bağlı olabilmektedir (Bayar, 2007: 6).

III. YOLSUZLUK ÖLÇÜM ENDEKSLERİ

Yolsuzluk üzerine yapılan ampirik çalışmalarda yolsuzlukla ilgili olarak üç farklı kaynaktan gelen veriler kullanılır: (i) araştırma raporları, (ii) gazeteler, ve (iii) anketler. Örnek olaylara ve gazete raporlarına dayalı çalışmalar yolsuzluğun derinlemesine bir analizini sunsalar da, çok sayıda ülke örneğini tahlil edemezler. Araştırma raporları ise polisiye çalışmalara ve bazen yolsuzluğu açığa çıkarmada insanlarla yüksek derecede iletişime gereksinim duyarlar. Araştırma raporlarından farklı olarak anket verilerinin kullanılması, yolsuzluk konusunu çalışan araştırmacılara çok sayıda ülke için yolsuzluğu araştırabilme olanağı sağlar. Fakat bunların da öznellikleri konusunda soru işaretleri vardır. Bununla beraber, yolsuzluğun illegal doğası ve direkt olarak ölçülmesindeki zorluklar nedeniyle, bu endekslerin öznelliği sıklıkla gerekli görülür (Ahmad, 2001: 813).

Zaman boyutu içeren yolsuzluk endekslerinin yorumlanmasında bir takım sıkıntılar ortaya çıkabilir. Çünkü deneklerin anlama ve kavrama düzeylerindeki değişimler, anket sorularında farklılaşmalar yanlış sonuçlar doğurabilmektedir. Tek bir veri kaynağına veya göstergeye dayalı endeksleri kullanmaktan kaçınılması, farklı endekslerin toplulaştırılmasından oluşan endekslere yönelmesi de bazı

sorunlar meydana getirmektedir. Bunların başında kavramsal kesinliğin kaybı gösterilebilir. Bunun yanında, istatistiki korelasyon sorunundan da bahsedilebilir. Yolsuzluk göstergelerinin kalitesini arttırmak için atılması gereken önemli bir adım ise konuya taraf kesimleri (iş dünyası ve hane halkları) içeren sistematik anketlerin yapılması ve bunların birbirini tamamlayacak biçimde kullanılmasıdır (Çelen, 2007: 79).

Yolsuzlukların ölçülmesine yönelik ülkeler arası karşılaştırmalarda ve ampirik araştırmalarda en sık kullanılan ölçütler, çeşitli uluslararası kuruluşlarca ve özel araştırmacılarca yapılan anket çalışmalarıdır. Bu çalışmalar, özel firmalar, uluslararası organizasyonlar, iş adamları, vatandaşlar ile yüz yüze yada telefonla yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmaktadır (Mocan, 2004: 9). Bunların başında Uluslararası Saydamlık Örgütü (Transparency International) tarafından oluşturulan endeksler gelmektedir. Ayrıca; Ekonomik İstihbarat Birimi (Economic Intelligence Unit), Politik Risk Hizmetleri Firması (Political Risk Services Inc.), Politik ve Ekonomik Risk Danışmanlığı (Political & Economic Risk Consultancy), Yönetim Gelişimi Enstitüsü (Institute for Management Development), Dünya Bankası (World Bank), Price Waterhouse Coopers, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum), Özgürlükler Evi (Freedom House) gibi dernek ve kuruluşlar tarafından hazırlanan araştırmalardan söz edilebilir (Serra, 2004: 6; Çelen, 2007: 79). Ayrıca Hall & Yogo, Kaufmann, Kraay & Zoido-Laboton, Ades & Di Tella, Helpman, Jones, Kaufmann & Schankerman, Neumann gibi bazı ekonomistler de inceledikleri ülkelere ilişkin algıya dayalı veya deneyime dayalı yolsuzluk göstergeleri hazırlamışlardır (Jain, 2001: 77; Berg, 2001: 8). Bu bağlamda, bu endekslerden biri olan ve yolsuzlukla ilgili yapılan ampirik çalışmalarda da kullanılan “Opasite (Saydam Olmama) Endeksi” aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

IV. YOLSUZLUK ÖLÇÜSÜ OLARAK OPASİTE (SAYDAM OLMAMA) ENDEKSİ

Saydam olmanın karşıtı olan opasite, ülkelerin karar alma süreçlerinde karar almada açık olmamanın derecesini ifade etmektedir (Hooper and Kim, 2007: 40). Opasite açık, kesin, resmi, kolayca sezilebilir ve yaygın bir şekilde kabul edilebilen uygulamaların iş, finans ve kamunun buluştuğu ge-

niş bir arenada mevcut olmamasıdır. Opasite endeksi, saydam olmama durumunda işletme ve yatırım maliyetlerini ölçmek amacıyla Pricewaterhouse Coopers'in organizasyonu ile tecrübeli ekonomistlerden, profesyonel araştırmacılardan, analistlerden ve değerli danışmanlardan oluşan "Kurtzman Group" olarak adlandırılan bir kuruluş tarafından 2000 yılından bu yana, gelişmiş ve gelişmekte olan bir grup ülke bazında hazırlanan bir endekstir (Kurtzman ve Yago, 2001: 1). Pricewaterhouse Coopers'in CEO'su James Schiro tarafından bir toplumun şeffaflığının ölçülüp ölçülemediğine dair merakı üzerine geliştirilmiştir (Ben-Nis ve diğerleri, 2008: 96). Bir ülkedeki iktisadi ve finansal kuruluşların oluşabilecek risklere karşı etkinliğini ölçmede kullanılan bir ölçüdür (Kurtzman ve Yago, 2009: 2). Opasite endeksi, yolsuzluk, hukuki sistemin zayıflığı, standartlaştırılmamış raporlama uygulamaları gibi nedenlerden kaynaklanan ve iş adamı, yatırımcı ve hükümet arasındaki ilişkileri etkileyen yüksek frekanslı ve düşük etki yaratan risklerin, maliyetlerini ve ağırlığını ölçmektedir (Kurtzman ve Yago, 2007-2008: 1). Burada ana amaç saydam olmayan kamu yönetimi anlayışının ve özel sektörün olumsuz etkilerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda yolsuzluklar da şeffaflıkları engelleyen faktörlerden birisi olarak kabul edilmiştir.

Opasite endeksi, diğer yolsuzluk endekslerine göre daha az bilinen ve yolsuzluğu daha çok dolaylı olarak ölçen bir endekstir (Danon, 2010: 32). Benzer şekilde, Johnston (2008: 7) da bu endeksi, göstergelerinin çok iyi olmadığı ve görece olarak daha az ülkeyi içerdiği için kapsamının sınırlı olduğu yönünde eleştirmiştir. Tüm bu eleştirilere rağmen bu endeksin sağladığı ciddi katkılar da söz konusudur.

Opasite endeksini oluşturmak için Dünya Bankası, IMF, Uluslararası Menkul Kıymet Hizmetleri Birliği, Politik Risk Hizmetleri Grubu gibi 41 kaynaktan toplam 65 objektif değişkenden yararlanılmaktadır. İşadamları için Opasite endeksi özellikle uluslararası yatırım ve önemli iç yatırım kararları bakımından önem taşımaktadır. Çünkü bu endeks, incelenen ülkelerdeki sermaye piyasalarının şeffaflığını arttıran ya da azaltan beş anahtar faktörün büyüklüğünü hesaplamakta ve ekonominin mevcut durumunu yansıtmaktadır (Lipse, 2001: 35). İngilizce "CLEAR" kelimesini oluşturan ve daha sonra birleştirilerek endeksin hesaplanmasını

sağlayan bu opasite faktörleri şunlardır (Kurtzman ve Yago, 2001: 4):

- Yolsuzluk Faaliyetleri Opasitesi (C = Corruption)
- Hukuk Sistemi Opasitesi (L = Legal System)
- Ekonomi Politikası Opasitesi (E = Economic Policy)
- Muhasebe ve Yönetişim Uygulamaları Opasitesi (A = Accounting and Corporate Governance)
- Düzenleyici Rejimi Opasitesi (R = Regulatory Regime)

Opasite endeksini oluşturan bu beş faktör en az yirmi baş finansal yönetici, beş bankacı, üç hisse senedi analizcisi ve beş PWC çalışanıyla yapılan karşılıklı görüşmelerle ayrı ayrı ölçülmekte ve daha sonra bunlar O-Faktörü denilen bileşik bir skor halinde verilmektedir. Her faktör 100 üzerinden değerlendirilmektedir. Endeks de bu faktörlerin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Yani, her faktörden elde edilen rakamlara bağlı olarak, her ülke için saydam olmamayı gösteren "O-Faktör" skoru belirlenmektedir. Bu skor şöyle formüle edilebilir (Kurtzman and Yago, 2001: 3-5):

$$O_i = 1/5*[C_i+L_i+E_i+A_i+R_i]$$

O-Faktör skorunun sıfıra yaklaşması o ülkenin çok saydam olduğunu; 100'e yaklaşması ise o ülkenin saydamlığının gittikçe yok olduğunu göstermektedir. 2004 yılında opasite endeksine 48 ülke dahil edilmiştir. Bu endekse dahil yolsuzluk verileri oluşturulurken Uluslararası Saydamlık Örgütü ve Ülke Riski Rehberi verilerinden yararlanılmıştır. Bunun yanında, Küresel Rekabet Gücü Raporu ve Dünya Bankası İş Yapma Veritabanı gibi kaynaklardan sağlanan veriler kullanılarak çeşitli ülkelerde, iş dünyasının karşılaştığı ekonomik risklerin ölçülüp değerlendirildiği görülmektedir (Kurtzman ve diğerleri, 2004: 5).

Pricewaterhouse Coopers tarafından yayınlanan Opasite endeksi sadece algılanan yolsuzluğu ölçmez, kamu otoriteleri ve iş adamlarının hesap verilebilirliği ile ülkelerin yasal ve düzenleyici sistemlerinin kalitesini de ölçer (Kohan, 2003: 8). Bu endeksin yüksek olduğu ülkelerde şu problemlere

işaret etmektedir (Lipsey, 2001: 36):

- Kamu bürokrasisinde rüşvet ve adam kayırmacılık olarak yolsuzluk olduğu,
- Sözleşmeler ve mülkiyet haklarıyla ilgili yasal düzenlemelerin belirsiz, karmaşık ve uygulanamaz olduğu,
- Ekonomi politikalarının anlaşılmasız ve öngörülemez olduğu,
- Muhasebe ve raporlama standartlarının zayıf, tutarsız ve yanlış biçimde uygulandığı,
- İş yaşamıyla ilgili düzenlemelerin belirsiz, tutarsız ve tecrübesizce uygulandığıdır.

Opasite, uluslararası sermaye akımlarını caydırıcı nitelikte yatırımlar üzerinde gizli bir verginin ağırlığını ve devlet tahvilleri üzerinde risk primindeki artışları göstermektedir. Bu bağlamda *vergi eşdeğerliliği* (tax-equivalent), saydam olmama durumu gizli bir vergi olarak düşünüldüğünde bunun etkisini göstermektedir. Örneğin, 30 rakamı ilgili ülkedeki saydam olmama durumunun %30 civarında ilave bir kurumlar vergisi koyma ile eşdeğer olduğunu ifade etmektedir. *Risk primi* ise saydamlığın olmaması nedeniyle ülkelerin karşı karşıya kaldıkları borçlanma maliyetlerindeki artışları gösterir ve taban puan (100 taban puanı = %1) ile ifade edilir. Ortalama olarak, saydamlığın olmadığı ülkeler ihraç ettikleri borç için daha yüksek bir faiz oranı ödemek zorunda kalmaktadırlar. Örneğin, 900 skoruna sahip bir ülke saydamlığın olmaması nedeniyle devlet borçları için uluslar arası yatırımcılara ilave %9 faiz ödemek zorunda kalır (Kurtzman ve Yago, 2001: 2).

Saydam olmama çeşitli yollarla sermayenin maliyeti ve elde edilebilirliği üzerinde ters etkilere sahiptir. Yurtiçi sermaye piyasaları, kendi fonlarını yatıracak yer konusunda karar veren yatırımcıya yeterli bilgi açıklamamışsa görece daha az gelişmiş piyasalar olarak kalır. Uluslararası yatırımcılar, yatırdıkları fonların niyetlenen amaçlar doğrultusunda kullandıklarına emin değilseler projelere sermaye yatırma konusunda istekli olmayabilirler. Bunun ötesinde hukuki sorunlar, regülasyonlar ve ulusal ekonomi politikaları gibi alanlarda açık, süreklilik arz eden ve güvenilir uygulamaların olmaması ilgili ülkelerdeki yatırımlar için sağlanacak fonların miktarın üzerinde nega-

tif bir etki ortaya koyabilir. Benzer bir şekilde, bürokratlar tarafından talep edilen ve çoğunlukla resmi olmayan ödemelerin varlığının farkında olunması yatırımcıları ilgili ülkelerde hisse senedi satın almaktan yada üretim tesislerine yatırım yapmaktan caydırabilir (Kurtzman ve Yago, 2001: 6). Bu bağlamda, opasite endeksi, bir ülkedeki muhtemel riskler, etkinsizlikler, yolsuzluklar ve bunların ortaya çıkarılabileceği maliyetler konusunda bir yol gösterici olmakta ve yatırım kararlarını etkileyebilmektedir.

Diğer bir ifadeyle, opasite endeksi bir ülkede saydam olmamanın sermayeye erişebilirlik ve sermayenin maliyeti üzerindeki etkilerinin ölçülmesini sağlamaktadır. Yüksek düzeyde opasite, yatırımcılar arasında daha düşük güven ve söz konusu hükümetin uluslararası sermaye piyasalarına girmesi için daha yüksek bedel ödemesi anlamına gelmektedir (Warner, 2001: 71). Azalan opasite seviyesi yatırımcı için iş yapmanın maliyetini azaltmaktadır. Örneğin, azalan yolsuzluk işletme/ticari vergilerin azalmasıyla aynı etkiyi yaratmaktadır. Aynı zamanda, azalan opasite düzeyi rekabet gücünü de arttırmaktadır (Kurtzman ve Yago, 2009: 2).

Tablo 1’de gelişmiş ve gelişmekte olan 48 ülkeye dair 2005-2006, 2007-2008 ile 2009 yılları için opasite skorları ve ülke sıralamaları verilmiştir. Ayrıca, 2009 yılı için yukarıda belirtilen beş bileşenin her birine dair skorlar da ayrı ayrı gösterilmiştir. Finlandiya’nın hem 2007-2008’de hem de 2009’da en düşük opasite skoruna sahip ülke olarak başı çektiği görülmektedir. Onu, Hong Kong, Avustralya, Singapur ve İsveç izlemektedir. 2005-2006 döneminde ise Birleşik Krallık’ın en düşük opasite endeksine sahip olduğu, fakat 2009’a gelindiğinde 10. sıraya kadar gerilediği görülmektedir. 2005-2006 döneminden beri Nijerya’nın en yüksek opasite endeksine sahip olan ülke olarak hep, listenin sonunda yer aldığı görülmektedir. Onu, değişen dönemlerde, Venezüella, Filipinler, Lübnan, Suudi Arabistan ve Endonezya izlemiştir. Türkiye ise 2005-2006 döneminden bu yana opasite endeksi içindeki yerini aşağı yukarı korumuş. 2005-2006’da 43 puanlık yüksek bir opasite skoru seviyesiyle 32. sırada yer alırken, 2009 yılında 36 puana gerileyerek opasite skorunu aşağıya çekebilmiş ve 31. sıraya yükselmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’nin bu konuda yeterli düzeyde adım atmadığı ifade edilebilir.

Yine tablodan çıkarılabilecek bir diğer sonuç, opa-

site endeksinin en düşük olduğu ülkelerin, gelişmiş ülkeler; en yüksek olduğu ülkelerin ise gelişmekte olan ülkeler olduğudur. Bu göstermektedir ki gelişmiş ülkeler, kamu ve özel sektördeki yolsuzluklar, hukuk sistemlerindeki etkinsizlikler,

ekonomi politikalarındaki zayıflıklar, yönetim ve muhasebe uygulamalarındaki yetersizlikler ile zararlı düzenleyici yapılar sorunlarını önemli ölçüde çözmüşlerdir.

Tablo 1: Opasite Endeksi (2009, 2007-2008, 2005-2006)

ÜLKE	2009					2009 Opasite Skoru	2009 Ülke Sıralaması	2007-2008 Opasite Skoru	2007-2008 Ülke Sıralaması	2005-2006 Opasite Skoru	2005-2006 Ülke Sıralaması
	C	L	E	A	R						
<i>Finlandiya</i>	4	11	21	1	6	9	1	9	1	17	2
<i>Hong Kong</i>	21	10	14	1	12	12	2	12	2	19	3
<i>Avustralya</i>	16	19	29	1	5	14	3	15	4	24	7
<i>Singapur</i>	14	15	19	14	5	14	3	14	3	28	16
<i>İsveç</i>	10	21	29	2	8	14	3	15	4	25	9
<i>Danimarka</i>	7	18	26	11	16	15	6	16	6	22	5
<i>İrlanda</i>	29	15	25	1	5	15	6	16	6	25	9
<i>Avusturya</i>	15	10	29	10	14	16	8	16	6	25	9
<i>Almanya</i>	16	12	31	10	18	17	9	17	9	27	13
<i>Birleşik K.</i>	24	9	35	11	10	18	10	17	9	14	1
<i>Belçika</i>	30	19	34	2	11	19	11	21	11	27	13
<i>Kanada</i>	14	12	30	32	14	20	12	22	12	24	13
<i>İsviçre</i>	14	21	25	36	17	22	13	24	14	27	7
<i>ABD</i>	31	21	30	20	7	22	13	23	13	21	13
<i>Fransa</i>	22	37	34	2	22	23	15	24	14	39	26
<i>Hollanda</i>	13	24	31	32	19	24	16	25	16	23	6
<i>Güney Afrika</i>	46	27	34	1	12	24	16	26	19	32	17
<i>Şili</i>	28	24	31	26	17	25	18	26	19	32	17
<i>Japonya</i>	36	20	31	21	17	25	18	25	16	26	12
<i>Portekiz</i>	32	29	31	16	15	25	18	25	16	39	26
<i>İspanya</i>	33	26	40	18	12	26	21	27	21	36	24
<i>İsrail</i>	38	31	37	23	17	29	22	30	22	34	20
<i>Çek Cum.</i>	49	40	36	3	19	29	22	32	25	41	23
<i>Güney Kore</i>	42	28	29	30	18	29	22	31	24	35	30
<i>Macaristan</i>	51	34	37	13	12	30	25	30	22	38	25
<i>Yunanistan</i>	53	34	39	12	15	31	26	32	25	40	28
<i>Malezya</i>	47	29	35	30	18	32	27	32	25	34	20
<i>Polonya</i>	52	34	45	13	17	32	27	35	29	43	32
<i>Tayvan, Çin</i>	48	32	32	30	19	32	27	34	28	33	19
<i>Mısır</i>	63	35	42	3	27	34	30	37	31	47	41
<i>İtalya</i>	50	38	52	22	16	36	31	38	34	44	35
<i>Türkiye</i>	51	41	45	13	32	36	31	36	30	43	32

<i>Meksika</i>	60	47	43	21	12	37	33	37	31	43	32
<i>Tayland</i>	61	42	37	21	23	37	33	37	31	34	20
<i>Endonezya</i>	49	46	46	31	28	40	35	41	35	56	46
<i>Rusya</i>	68	45	42	26	21	40	35	41	35	45	39
<i>Hindistan</i>	56	45	43	29	33	41	37	44	40	44	35
<i>Arjantin</i>	63	53	47	32	17	42	38	43	38	44	35
<i>Çin</i>	57	40	40	40	33	42	38	45	41	48	42
<i>Ekvator</i>	63	57	43	22	24	42	38	42	37	44	35
<i>Pakistan</i>	65	46	48	31	19	42	38	43	38	45	39
<i>Brezilya</i>	64	49	47	36	20	43	42	46	42	40	28
<i>Kolombiya</i>	57	49	53	44	15	44	43	48	45	42	31
<i>Suudi Arabistan</i>	63	40	38	62	20	45	44	47	43	52	45
<i>Lübnan</i>	77	63	38	20	28	45	44	50	47	58	47
<i>Filipinler</i>	66	50	44	39	28	45	44	47	43	50	43
<i>Venezüella</i>	76	72	60	5	25	48	47	48	45	50	43
<i>Nijerya</i>	69	64	44	63	37	55	48	57	48	60	48

Kaynak: Kurtzman, Joel and Glenn Yago (2009), 2009 Opacity Index: Measuring Global Risks, Milken Institute, April, s.3; Kurtzman, Joel and Glenn Yago (2008), 2007-2008 Opacity Index: Measuring Global Business Risks, Milken Institute, April, s.3

Kamu yönetiminde ve özel sektörde saydamlığı etkileyecek konulardan biri olan yolsuzluklar (C) açısından 2009 yılında en düşük skora sahip olan ülke Finlandiya (4), en yüksek skora sahip ülke ise Lübnan'dır (78). Aynı yılda, Türkiye'nin elde ettiği yolsuzluk skoru da düşük değildir. 51 puanlık skorla, endeksi oluşturan beş bileşen içinde başı çekmektedir. Türk kamu yönetiminin şeffaf olmamasında yolsuzlukların; kamunun ekonomik ve mali politikaları, hukuki sistem, muhasebe standart ve uygulamaları ile regülasyon rejiminin olumsuz katkılarından daha fazla etkili olduğu söylenebilir.

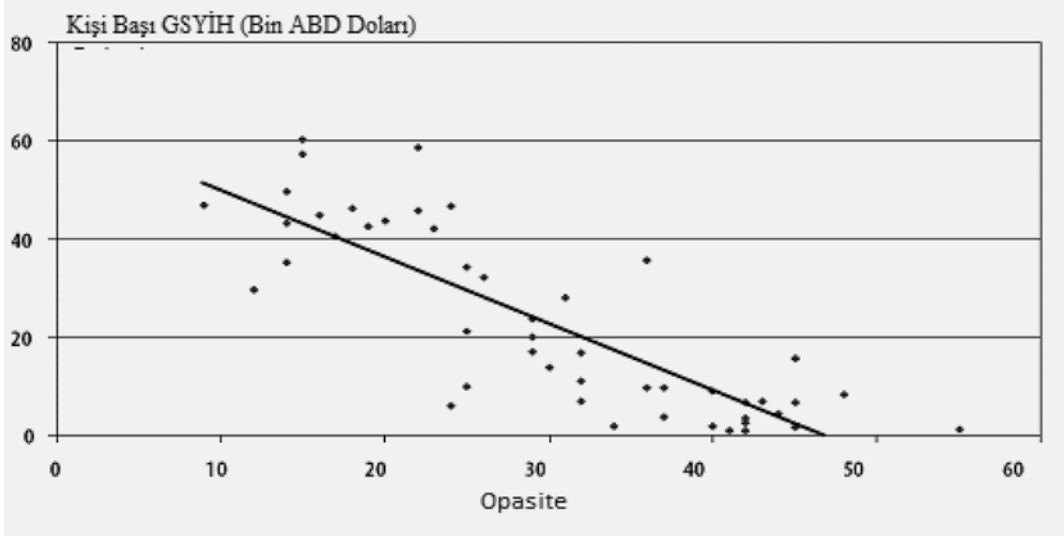
V. OPASİTE ENDEKSİ'NİN ETKİNLİĞİ

Opasite Endeksinin etkinliğini kontrol etmek için

diğer bazı göstergelerle ilişki kurulur. Bu göstergelerin opasite ile ilişki düzeyine göre, opasitenin ekonomik etkinliği nasıl etkilediğine ilişkin karar verilir. Ülkelerin opasite skoru arttıkça, bu göstergelerin ne yönde değiştiği analiz edilir. Elde edilen sonuçlar, opasite skorunun genel olarak yararlı bir kullanım aracı olabileceğini göstermektedir.

İlk olarak, analizler sonucunda görülmektedir ki, ekonomik kalkınmanın temel ölçüsü olan kişi başına düşen reel GSYİH'nin düşük olduğu ülkelerde opasite düzeyinin de yüksek olduğu görülmektedir. 2009 yılı için bu ilişkiyi gösteren grafik aşağıda verilmiştir. Opasitede 1 puanlık artış, kişi başı GSYİH'da 1,367 dolarlık bir azalışı ifade eder (Grafik 1).

Grafik 1: Opasite & Kişi Başı GSYİH (2009)

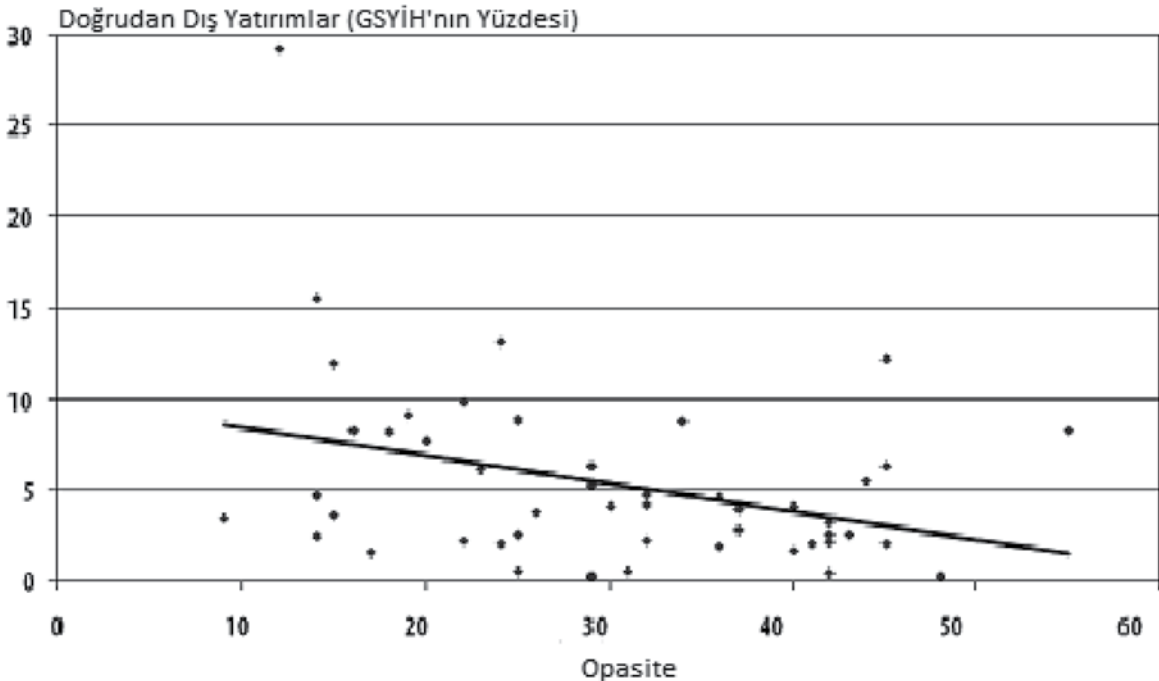

Kaynak: Kurtzman, Joel and Glenn Yago (2009), 2009 Opacity Index: Measuring Global Risks, Milken Institute, April, 6-10.

Refah ile beş bileşenin her birinde şeffaflığın sağlanması sonucunda ortaya çıkabilecek düşük risk düzeyleri arasında güçlü bir ilişki vardır. Opasite doğrudan yabancı yatırımları caydırma yoluyla da ekonomik kalkınmayı etkileyebilir. Eğer istikrarlı yatırım fonları, gelişmiş teknoloji, yönetim becerileri ve dünya piyasalarına kolayca giriş bir ülkede bir arada mevcut ise, doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyecek demektir. Saydam olmama ise GSYİH'nin bir oranı olarak doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Opa-

sitede 1 puanlık artış doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ya oranında %0,15'lik bir azalışı ifade eder (Grafik 2). Birçok örnekte, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik ve finansal sistemleri görece olarak daha saydam olan ülkelere gittiği görülmektedir. Sadece Çin örneğinde bu durumun tersi geçerlidir. Çin'de opasite endeks düzeyi yüksek olmakla beraber, kalkınma düzeyi de yüksektir. Bunun nedeni ise Çin'in büyüklüğünün doğrudan yabancı yatırımları cezbetmesidir (Kurtzman ve diğerleri, 2004: 6-7).

Grafik 2: Opasite & Doğrudan Yabancı Yatırım (2009)

Kaynak: Kurtzman, Joel and Glenn Yago (2009), 2009 Opacity Index: Measuring Global Risks, Milken Institute, April, 6-10.

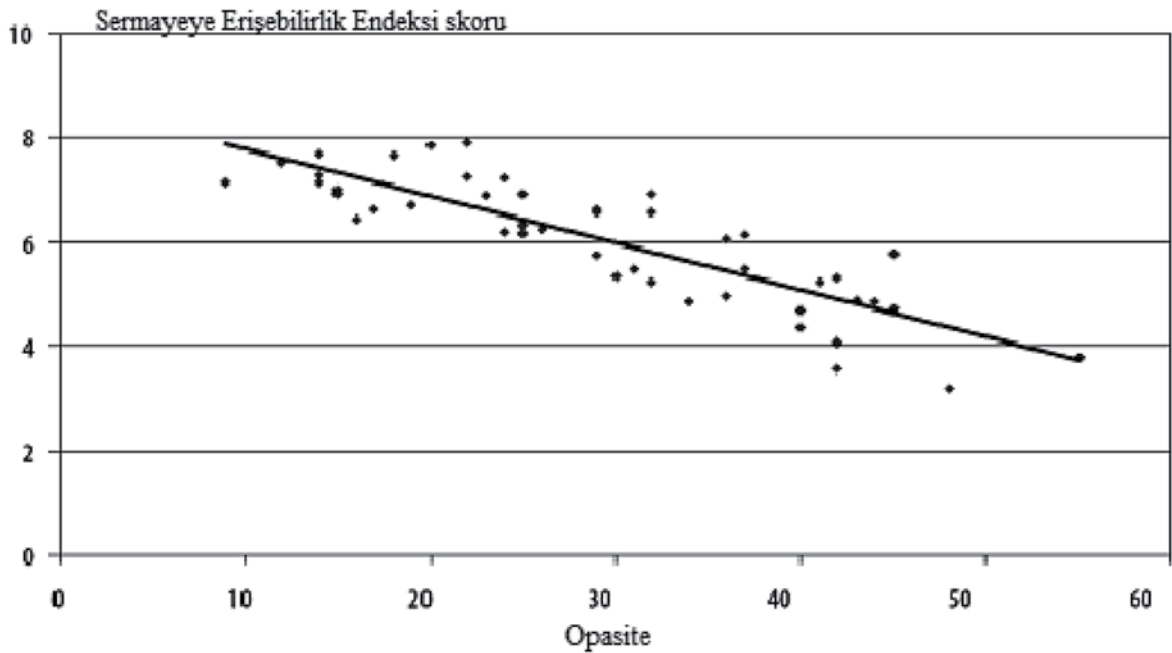
Opasite endeksi, yayımlanan diğer ekonomik verilerle beraber caydırılan doğrudan yabancı yatırım oranının hesaplamasına temel oluşturur. Caydırılan doğrudan yabancı yatırımların hesaplanması iki adımda olur. İlk olarak, ilk dört ülke için opasite skorlarının ortalaması alınarak düşük opasite ölçütü hesaplanır. İkinci olarak, örneklemedeki diğer her ülke için farklı metotlar kullanılarak ülkenin opasite skorunu azaltacak olan ne kadar doğrudan yabancı yatırım çekebileceği hesaplanır (Lipssey, 2001: 38). Hooper ve Kim (2007: 36-37) ülkelerin opasitelerinin sermaye hareketi akımlarını açıklayıp açıklamadığını ekonometrik bir yöntemle incelediği çalışmasında şu sonuçlara ulaşmıştır:

- İlk olarak, opasite endeksi üç tip sermaye akımıyla (doğrudan yabancı sermaye, portföy sermayesi ve uluslararası bankacılık borç ödemeleri) negatif bağlantılıdır.
- İkinci olarak, mantığa aykırı sonuçlar çıkmıştır. Yani, opasite arttıkça sermaye akmaktadır. Bu durum büyük ölçüde, resmi olmayan kanallarla yapılan yatırımlarla bağlantılı olan yüksek karlı fırsatların risklerin opasite endeksini arttırmadaki oynadığı rolle açıklanabilir.

• Üçüncü olarak, uluslararası bankaların borç vermesi diğer iki tür sermaye akımından farklı şekilde olmaktadır. Daha yüksek yolsuzluk ve ekonomi opasitesi, daha düşük GSYİH, daha küçük hisse senedi piyasası, daha düşük ulusal tasarrufu olan ülkelere daha çok net borç verildiği görülmektedir.

Saydam olmama sadece ekonomik kalkınmayı caydırıcı etki yaratmaz, aynı zamanda girişimcilerin sermayeye ulaşımını da azaltır. Düzenleyici ve yasal şeffaflık, bir işe başlamanın maliyetinin önemli bir göstergesi ve yatırım, üretkenlik ve büyümeyi arttıran veya engelleyen önemli bir faktördür. Saydam olmama bir projenin finansmanını çeşitli şekillerde olumsuz olarak etkileyebilir. Saydam olmayan sistemler borç alan ve verenler arasında asimetrik bilgiye yol açarken; borç verenlerin de yatırımın geri dönüşü hakkındaki beklentilerini karmaşıklaştırabilir. Bu da yatırımın riskli projelerden daha az riskli projelere kaymasına neden olabilir (Kurtzman ve diğerleri, 2004: 7). Bu bağlamda Opasite Endeksi ile Sermayeye Erişebilirlik Endeksi arasında negatif bir ilişki olduğu görülebilir. Opasitede 1 puanlık artış, Sermayeye Erişebilirlik Endeksi'nde %0,1'lik bir azalışı ifade eder. (Grafik 3).

Grafik 3: Opasite & Milken Enstitüsü Sermayeye Erişebilirlik Endeksi skoru (2009)

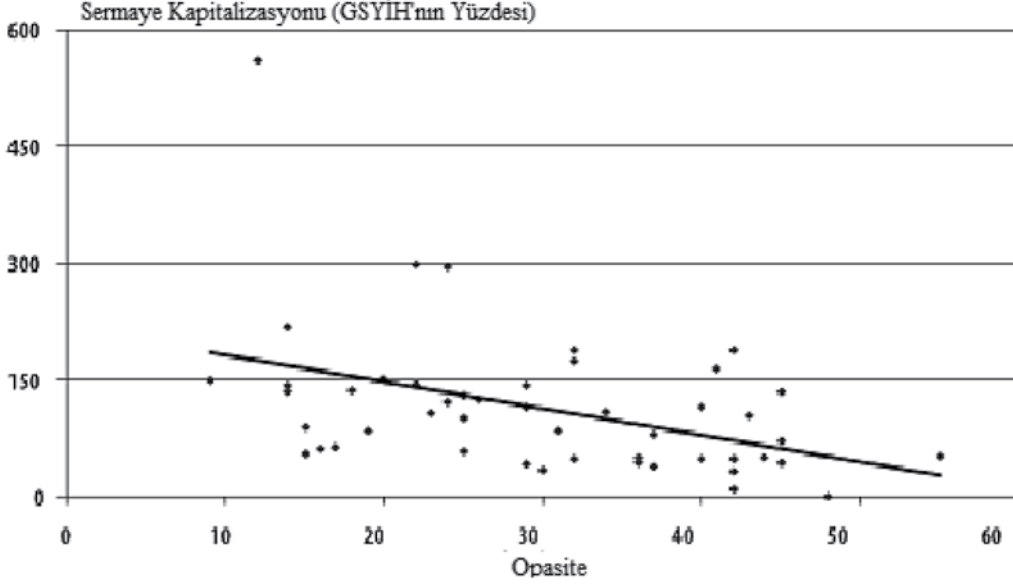
Kaynak: Kurtzman, Joel and Glenn Yago (2009), 2009 Opacity Index: Measuring Global Risks, Milken Institute, April, 6-10.

Kurtzman Grup tarafından yapılan analiz sonucunda, finansal kurumların, sermaye piyasalarının ve finansal enstrümanlar ile onların likiditesinin

sayısı, büyüklüğü ve kapitalizasyonu aracılığıyla ölçülen finansal sistemlerin büyüklüğü ve derinliği ile saydam olmama arasında da negatif bir ilişki

olduğu tespit edilmiştir. Opasitede 1 puanlık artış, %3,4'lük bir azalışı ifade eder (Grafik 4). piyasanın kapitalizasyonunun GSYİH'ya oranında

Grafik 4: Opasite & Piyasanın Kapitalizasyonu (2009)

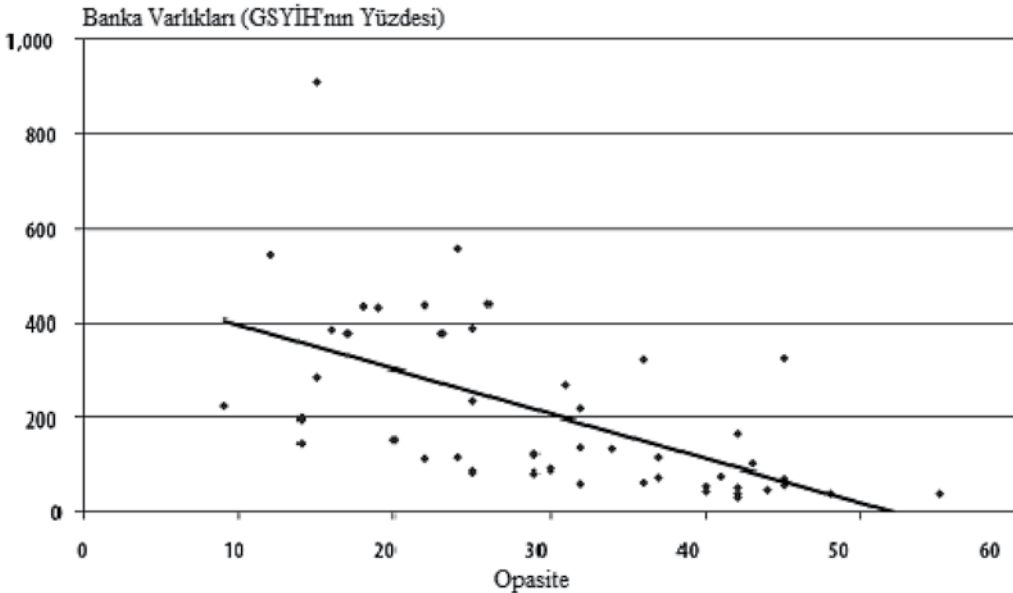

Kaynak: Kurtzman, Joel and Glenn Yago (2009), 2009 Opacity Index: Measuring Global Risks, Milken Institute, April, 6-10.

Opasite endeks skoru arttıkça finansal piyasaların büyüklüğü ve derinliğinin azaldığı görülmüştür. Bunun yanında, saydam olmama, bir ülkedeki banka sisteminin büyüklüğünün GSYİH'ya ora-

nını da negatif yönde etkilemektedir. Opasitede 1 puanlık artış, banka aktiflerinin GSYİH'ya oranında %9,5'lik bir azalışı ifade eder (Grafik 5).

Grafik 5: Opasite & Banka Aktifleri (2009)

Kaynak: Kurtzman, Joel and Glenn Yago (2009), 2009 Opacity Index: Measuring Global Risks, Milken Institute, April, 6-10.

Saydam olmama bankaları asimetrik bilgi problemiyle karşı karşıya bırakır ve aracı maliyetlerini artırır. Benzer şekilde, opasite endeksi ile hisse senedi piyasalarının kapitalizasyonu ve işlem hac-

minin GSYİH'ya oranı arasında negatif bir korelasyon mevcuttur. Opasitede 1 puanlık artış, sermaye piyasasının iş hacminin GSYİH'ya oranında %5,1'lik bir azalışı ifade eder (Grafik 6).

BENNIS, Warren, Daniel GOLEMAN, James O'TOOLE and Patricia Ward BIEDERMAN; (2008), *Transparency: How Leaders Create a Culture of Candor*, J-B Warren Bennis Series.

BERG, Erlend; (2001), "How Should Corruption be Measured?", MSc Economics Extended Essay, London School of Economics and Political Science, (May), <http://members.lycos.co.uk/eberg/>, 23.12.2009.

BERKMAN, Ümit; (1983), *Azgelmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*, Ankara: TODAİE Yayınları, No: 203.

ÇELEN, Mustafa; (2007), *Yolsuzluk Ekonomisi: Kamusal Bir Kötü Olarak Yolsuzluğun Anatomisi*, İSMMMO, Yayın No: 77, İstanbul.

DANON, Marko; (2010), "Contemporary Economic Research of Corruption", *Proceedings of FIKUSZ 10 Symposium for Young Researchers*, Budapest, Hungary, pp.27-42, <http://kgk.uni-obuda.hu/fikusz>, 28.03.2011.

DELAVALLADE, Clara; (2006), "Corruption and Distribution of Public Spending in Developing Countries", *Journal of Economics and Finance*, Vol: 30, No: 2, (Summer), pp: 222-239.

HOOPER, Vince, Suk-Joong KIM; (2007), "The Determinants of Capital Inflows: Does Opacity of Recipient Country Explain the Flows?", *Economic Systems*, No: 31, pp. 35-48.

JAIN, Arvind K.; (2001), "Corruption: A Review", *Journal of Economic Surveys*, Vol: 15, No: 1, pp. 71-121.

JOHNSTON, Michael (2008), "Measuring Corruption on the Ground", *Committee on Concepts and Methods Working Paper Series*, No: 20 (September), <http://www.concepts-methods.org/Files/WorkingPaper/PC%202020%20Johnston.pdf>, 28.03.2011.

GOLDEN, Miriam A. and Lucio PICCI; (2005), "Proposal for A New Measure of Corruption, Illustrated with Italian Data", *Economic & Politics*, Vol. 17, No. 1, March, pp. 37- 75.

GUPTA Sanjeev, Hamid DAVOODI and Erwin TIONGSON; (2000), "Corruption and the Provision of Health Care and Education Services", *IMF Working Paper*, WP/00/116, (June).

KLAVEREN, Jacob Van (1956), "The Concept of Corruption", *Political Corruption: A Handbook*, Arnold HEIDENHEIMER, Michael JOHNSTON and Victor T. LEVINE (eds.), New Brunswick, Transaction Publishers, pp. 25-29.

KLITGAARD, Robert; (1991), *Controlling Corruption*, Berkeley: University of California Press.

KOHAN, Daisy; (2003), "Public Policy For Achieving Transparency and Good Experience: The Experience For Chile", *Global Forum on International Investment: Encouraging Modern Governance and Transparency for Investment*, 17-18 November 2008, Johannesburg, South Africa.

KURTZMAN, Joel and Glenn YAGO; (2001), *The Opacity Index 2001*, Pricewaterhouse Coopers, January.

KURTZMAN, Joel, Glenn YAGO and Triphon PHUMIWASANA; (2004), *The Opacity Index 2004: The Global Costs of Opacity*, Milken Institute Sloan Management Review, October.

KURTZMAN, Joel and Glenn YAGO; (2008), *2007-2008 Opac-*

ity Index: Measuring Global Business Risks, Milken Institute, April.

KURTZMAN, Joel and Glenn YAGO; (2009), *2009 Opacity Index: Measuring Global Risks*, Milken Institute, April.

LIPSEY, Roger; (2001), *PwC's Opacity Index: A Powerful New Tool for Global Investors*, *Journal of Corporate Accounting and Finance*, No. 12, pp. 35-44.

MOCAN, Naci; (2004), "What Determines Corruption? International Evidence From Micro Data", *NBER Working Paper Series*, No. 10460, April.

SERRA, Daniela; (2004), "Empirical Determinants of Corruption: A Sensitivity Analysis", *GPRGWPS Working Paper*, No. 12.

TANZI, Vito; (1998), "Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures", *IMF Working Papers*, No: 98/63, May..

THE LIMA DECLARATION AGAINST CORRUPTION (1997), *8th International Anti-Corruption Conference (IACC)*, Lima, Peru, 7 - 11 September 1997 , <http://www.transparency.ca/Reports/Readings/SR-B16-e-limadec.pdf>, 28.03.2011.

THE WORLD BANK; (1997), *World Development Report, The World Bank*, Washington D.C.,

WARNER, Andrew M.; (2001), "The European Competitiveness And Transition Report, 2001-2002: Ratings Of Accession Progress, Competitiveness, and Economic Restructuring of European and Transition Economies", *World Economic Forum Series Key Reports*, Oxford University Press, US.

WEI, Shang-Jin; (1999), "Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle?", *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 2048 (February) <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/wei.pdf>, 27.03.2011.